

الزام صادرکننده به ثبت صیادی چک و آثار عدم ثبت

تحلیلی بر رأی قطعی شعبه ۱۰۰ دادگاه تجدیدنظر استان تهران مبنی بر الزام صادر کننده به ثبت چک صیادی

نویسنده: محمدرضا صادقی‌نیا رودسری – وکیل دادگستری

چکیده

نظام جدید چک در ایران با ماده ۲۱ مکرر قانون صدور چک و سامانه «صیاد»، ثبت را از اجزای الزامی گردش چک قرار داده است. رأی قطعی شعبه ۱۰۰ دادگاه تجدیدنظر استان تهران، ضمن نقض حکم بدوی، با احراز صدور و تسلیم برگه‌های چک و انتساب آن‌ها به صادرکننده، وی را ملزم به ثبت صیادی دانسته و «ثبت» را تکلیف قانونی و نه حق تلقی کرده است. این مقاله با تبیین چارچوب هنجاری (قانون، رویه، دستورهای بانک مرکزی) و سازوکارهای اجرای احکام الزام به فعل، آثار حقوقی عدم ثبت (تنزل برگه به «سند عادی حاکمی از طلب» و استمرار امکان مطالبه وجه) و ابزارهای اثبات و دادرسی را تحلیل می‌کند. نتیجه پژوهش این است که الزام قضایی به ثبت، با فلسفه قانون‌گذاری و قواعد آمره بانکی همسو و قابل اجراست و در صورت استنکاف، هم «ضمانت اجراهای اجرای احکام» و هم «بديل مطالبه وجه دين» در دسترس دارنده قرار دارد.

واژگان کلیدی: قانون صدور چک، ماده ۲۱ مکرر، سامانه صیاد، دستورهای بانک مرکزی، اجرای احکام مدنی، قاعده اقدام.

۱) طرح بحث و سابقه پرونده

در دعوای بدوی، دارنده برگه‌های چک (ناشی از معامله خودرو) الزام صادرکننده به ثبت صیادی را خواسته بود. دادگاه بدوی با این استدلال که «ثبت، حق صادرکننده است و بدون رضایت وی قابل اجبار نیست» حکم به ردّ دعوی داد. شعبه ۱۰۰ دادگاه تجدیدنظر استان تهران پس از احراز وقوع صدور و تسلیم چک‌ها، انتساب امضا و تأیید مستندات بانکی، با استناد به تبصره ۱ ماده ۲۱ مکرر قانون صدور چک، رأی بدوی را نقض و صادرکننده را به ثبت ملزم کرد.

۲) چارچوب هنجاری و منابع الزام

الف) قانون صدور چک (اصلاحی ۱۳۹۷): بر پایه ماده ۲۱ مکرر، صدور برگه چک بدون ثبت در سامانه صیاد از امتیازات ویژه چک بهره‌مند نمی‌شود و ثبت توسط صادرکننده و انتقال توسط دارنده الزامی است.

ب) ماهیت آمره دستورهای بانک مرکزی: به موجب ماده ۴۴ قانون پولی و بانکی کشور و رأی وحدت رویه شماره ۷۹۴ - ۱۳۹۹/۰۵/۲۱ دیوان عالی کشور، دستورها و مقررات ابلاغی بانک مرکزی در عداد قواعد آمره نظام بانکی است و تخلف از آنها ضمانت اجرای انتظامی در پی دارد.

ج) اعتبار و التزام به بخشنامه‌ها تا زمان ابطال: مطابق اصل ۱۷۰ قانون اساسی و ماده ۹۳ قانون دیوان عدالت اداری، آیین نامه‌ها و بخشنامه‌های معتبر، تا زمان ابطال، لازم‌الاتباع هستند (برای مراجع اداری قطعاً و برای محاکم تا حد عدم تعارض با قانون). بر همین مبنا، بخشنامه ۱۱۷۵۳۳ - ۱۴۰۱/۰۵/۱۱ بانک مرکزی تصریح کرده است که اگر صادرکننده از ثبت خودداری کند، «برگه چک» در حکم سند عادی حاکی از طلب است و ذی‌نفع می‌تواند از طریق دادگاه مطالبه وجه کند.

د) الزامات قراردادی و عرفی: مواد ۲۲۰ و ۲۳۰ قانون مدنی، تعهدات ضمنی ناشی از طبیعت عقد، عرف و قانون و نیز وجه التزام ناشی از تخلف از تعهدات را معتبر می‌شمارند؛ بنابراین در معاملات مبتنی بر چک، تعهد عرفی و قانونی به ثبت صیادی جزء مفاد تعهد تلقی می‌شود.

۳) تحلیل رأی تجدیدنظر: «ثبت» یک تکلیف، نه یک حق

تجدیدنظر با تمایز بین صدور (ایجاد دین به نفع دارنده) و ثبت (تشریفات نظارتی-بانکی)، استدلال کرد که با احراز صدور و انتساب امضاء، نمی‌توان با عدم ثبت، از انجام تکلیف قانونی سر باز زد. این برداشت با منطوق و غایت ماده ۲۱ مکرر و سیاست ردیابی و اعتبارسنجی در سامانه صیاد هم‌خوان است.

وقتی «ثبت» تکلیف قانونی است، اجبار قضایی به انجام آن، نه تنها مجاز بلکه مقتضای اصل حاکمیت قانون است. لذا حکم به الزام به ثبت، هم از حیث مبنای قانونی و هم از حیث کارکردی، موجه است.

۴) آثار و وضعیت حقوقی برگه ثبت نشده

۱) برگه ثبت نشده، تا زمان انجام ثبت، در حد سند عادی دال بر طلب باقی است؛ اما دین ناشی از صدور از بین نمی‌رود. ۲) دارنده می‌تواند دادخواست مطالبه وجه تقدیم کند و به ادله اثباتی چون کارشناسی خط، اقرار ضمنی، مکاتبات، تراکنش‌ها و ... استناد نماید. ۳) خسارت تأخیر تأدیه بر پایه ماده ۵۲۲ ق.آ.د.م از تاریخ اولین مطالبه قابل اثبات (اظهارنامه/دادخواست) قابل درخواست است.

۵) اجرای حکم «الزام به ثبت»: مسیرها و دشواری‌ها

الزام به انجام ثبت، از نسخ الزام به فعل است. مطابق قانون اجرای احکام مدنی: اگر فعل، قابل نیابت باشد، اجرای احکام می‌تواند به هزینه محکوم‌علیه، تهیه و انجام دهد (ماده ۴۷). اگر فعل قائم به شخص باشد و نیابت‌پذیر نباشد (مانند عملی که باید از حساب کاربری شخص صادر شود)، مرجع اجرا از اجبار و جریمه تهدیدی و سایر ابزارها استفاده می‌کند (ماده ۴۹). در احکام منع از فعل، ضمانت‌اجراهای خاص ماده ۵۱ جاری است. بنابراین در فرض استنکاف مستمر، علاوه بر ابزارهای اجرای احکام، دارنده می‌تواند بدیل دادرسی را فعال کند: مطالبه وجه دین ناشی از برگه ثبت‌نشده، یا در صورت پیش‌بینی، وجه‌التزام قراردادی به استناد ماده ۲۳۰ ق.م.

۶) نسبت رأی با قاعده اقدام (رویکرد احتیاطی برای دارنده)

بر مبنای قاعده اقدام در فقه و حقوق، هر کس با علم و اراده کاری کند که عادتاً به زیان اوست، نمی‌تواند بعداً از همان اقدام، برای جبران زیان، بهره گیرد. نتیجه عملی: دارنده باید تا پیش از رؤیت ثبت و انتقال صیادی از انجام اعمال معوّض (تحویل مبیع، تنظیم سند و ...) خودداری کند یا در قرارداد، حق حبس تا ثبت و وجه‌التزام روزانه را درج نماید.

۷) دادرسی کارآمد: پیشنهادهای عملی برای وکلا

* ترکیب خواسته‌ها: «الزام به ثبت صیادی» به همراه «تأمین خواسته» (ماده ۱۰۸ ق.آ.د.م)، و عنداللزوم «مطالبه وجه» به عنوان بدیل/فرع.

* دلایل اثباتی: کارشناسی امضاء، پرینت تراکنش‌ها، مکاتبات الکترونیکی، شهادت شهود معامله، اظهارنامه رسمی مطالبه و الزام به ثبت.

* اجرای حکم: درخواست اعمال ضمانت اجراهای اجرای احکام (اخطار، جریمه تهدیدی، توقیف اموال تبعی) و در صورت تداوم استنکاف، تعقیب بدیل مطالبه وجه.

* پیشگیری قراردادی: درج بند صریح «تحویل/انتقال منوط به ثبت و تأیید صیادی و انتقال در کارتابل ذی‌نفع است؛ عدم ثبت ظرف ۲۴ ساعت از تاریخ صدور، تخلف بوده و موجب وجه‌التزام روزانه ... ریال خواهد بود و فروشنده حق حبس دارد».

۸) نتیجه‌گیری

رأی قطعی شعبه ۱۰۰ دادگاه تجدیدنظر تهران در الزام صادرکننده به ثبت صیادی، همسو با متن و غایت قانون صدور چک، قواعد آمره بانکی و نظم عمومی معاملاتی است. این رأی با تفکیک صحیح میان «صدور» و «ثبت»، از تبدیل عدم ثبت به ابزار فرار از دین جلوگیری می‌کند و در عین حال، راه مطالبه وجه بر اساس سند عادی را

نیز باز می‌گذارد. از منظر اجرا، هرچند ثبت در عمل معمولاً نیازمند اقدام شخصیِ محکوم‌علیه در سامانه است، قانون اجرای احکام مدنی ابزارهای کافی برای اجبار و جبران پیش‌بینی کرده است. توصیه راهبردی برای کنشگران و وکلا، ترکیب هوشمندانه خواسته‌ها و پیش‌بینی ضمانت اجرای قراردادی است تا ریسک‌های ناشی از ثبت‌نشدن به حداقل برسد.

پاورقی‌ها و مأخذ

۱. رأی قطعی شعبه ۱۰۰ دادگاه تجدیدنظر استان تهران (مجتمع قضایی شهید مطهری، تهران) در پرونده الزام به ثبت صیادی؛ مفاد تصویر ارسالی کاربر.

۲. قانون صدور چک، مصوب ۱۳۵۵ با اصلاحات، ماده ۲۱ مکرر و تبصره ۱ (الحاقات قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷).

۳. قانون پولی و بانکی کشور، مصوب ۱۳۵۱، ماده ۴۴؛ رأی وحدت رویه شماره ۷۹۴ - ۲۱/۵/۱۳۹۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور.

۴. اصل ۱۷۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۵. قانون دیوان عدالت اداری، مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحات بعدی، ماده ۹۳؛ نیز بخشنامه شماره ۱۱۷۵۳۳ - ۱۱/۰۵/۱۴۰۱ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۶. قانون مدنی، مواد ۲۲۰، ۲۳۰ (و عندالاقضاء ۲۲۱، ۲۲۶ و ۲۲۲).

۷. اهداف اصلاحات ۱۳۹۷ قانون صدور چک: شفاف سازی و اعتبارسنجی، کاهش چک های برگشتی، امکان ردیابی (اسناد تقنینی مرتبط با سامانه صیاد).

۸. قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹، مواد ۱۹۴، ۱۹۹ و قاعده کلی ادله اثبات دعوی.

۹. قانون آیین دادرسی مدنی، ماده ۵۲۲ (خسارت تأخیر تأدیه).

۱۰. قانون اجرای احکام مدنی ۱۳۵۶، ماده ۴۷ (اعمال قابل نیابت).

۱۱. همان، ماده ۴۹ (اجبار به انجام عمل غیرقابل نیابت).

۱۲. همان، ماده ۵۱ (منع از انجام عمل).

۱۳. منابع فقهی: موسوی خمینی، تحریر الوسیله، کتاب تجارت، مبحث خیارات؛ نجفی، جواهرالکلام، ج ۳۷، باب خیارات (قاعده اقدام).